

**Marco Polo
a jeho znalost asijských jazyků**

PhDr. Vladimír Liščák, CSc., DSc.
Orientální ústav AV ČR, v. v. i., Praha
✉ vliscak@orient.cas.cz

Orientalia Antiqua Nova XXI
ISBN 978-80-261-1039-2
Západočeská univerzita v Plzni, 2021
<https://doi.org/10.24132/ZCU.2021.10392-52-59>

Abstract

Marco Polo and his knowledge of Asian languages

Marco Polo (1254–1324) claimed (or rather his editors) that he could speak (and read) in other languages in addition to his own, at least five. Although he spoke little Chinese or rather not, he spoke a number of languages used in East Asia at the time – most likely Turkic (in the Kuman dialect: (lingua) tartara; tartaresce; tartaresche), which was also spoken among Mongols, Arabized Persians, Uighurs and perhaps even he knew Mongolian. While communicating with the Great Khan, Marco Polo was almost certainly able to speak and write Mongolian. Marco Polo usually referred to Chinese local names in Persian, so it is very likely that he spoke Persian and was able to read the Arabic script. In addition, Persian was the lingua franca used throughout the region at the time even at Kublai Khan's court. The paper brings some particular examples from Marco's Mss.

Marco Polo (1254–1324) prohlašoval (či spíše jeho editoři), že umí mluvit (a číst) kromě svého vlastního i v jiných jazycích, nejméně pěti. Nevíme, zda Marco – jehož dovednosti v jeho rodném jazyce (benátštině), jak se zdá, nebyly nikdy silné a byly zcela jistě ovlivněny i tím, že více než půl života byl daleko od domova – čekal na příležitost, aby své zážitky popsal, nebo zda Rustichello, který je zapsal, využil příležitosti procvičit si své řemeslo spisovatele.

Nejstarší zachovalá verze je franko-italská verze z počátku 14. století, označovaná jako pařížský rukopis, uložená v Bibliothèque nationale de France (BNF 1116). Franko-italština, známá též jako franko-benátština nebo franko-lombardština, byl literární jazyk používaný v některých částech severní Itálie od poloviny 13. století do konce 14. století. Jedním z autorů, kteří v ní psali, byl italský romanopisec Rustichello z Pisy (franko-italsky *Rustaciaus*, italsky *Rustichello da Pisa*, *Rusticiano*, *Rusticello* apod., konec 13./začátek 14. století), který zapisoval vyprávění Marka Pola.

K významným dílům v tomto literárním jazyce patřila vedle Rustichellovy verze Cest Marka Pola (*Le Devisement dou monde*) i známá Píseň o Rolandovi (*La Chanson de Roland*, pravděpodobně z 11. století). Rustichellov Román o králi Artušovi (*Roman de Roi Artus*, kolem roku 1271), který bezprostředně předcházel cestopisu Marka Pola, je první známou artušovskou romancí napsanou italským autorem.

Sepsání Markova vyprávění mělo okamžitý úspěch. Bylo sepsáno v hybridním franko-italském jazyce, který se používal v severní Itálii jako *lingua franca*, a nakonec bylo přepsáno a přeloženo do každého významného evropského jazyka a dialektu, počínaje verzemi ve staré francouzštině. Dochovalo se asi 150 různých rukopisů, které byly buď zkrácenou nebo rozšířenou verzí originálu,

upravenou nebo „vylepšenou“ do té míry, že se často značně liší od originálu. Někdy značně rozsáhlejší verze jsou zajímavými doklady, jaké zdroje měli středověcí editoři či přímo opisovači k dispozici. Máme i českou (respektive moravskou, nebo chcete-li českou s četnými moravismy) verzi z poloviny 15. století, připisovanou historikovi Vavřinci z Březové (asi 1370–asi 1437).

Marco často zmiňuje, že lidé v některých regionech mluví vlastním jazykem.

Ačkoli uměl jen málo čínsky nebo spíše čínsky vůbec neuměl, mluvil řadou jazyků, které se tehdy ve východní Asii používaly – s největší pravděpodobností turkičtinou (v kumánském dialektu: (*lingua*) *tartara*; *tartaresce*; *tartaresche*), kterou se mluvilo i mezi Mongoly, arabizovanými Peršany, Ujgury, a možná uměl i mongolsky.¹

Protože Marco Polo žil v Číně 17 let, mohl v době, kdy sloužil císaři, získat alespoň základní znalosti čínštiny. Samotný Kublajchán však neuměl čínsky. Ostatně za jeho vlády bylo běžné, že ani úředníci neuměli čínsky, i když čínština byla jedním z hlavních používaných jazyků; dalšími byly: střední mongolština, turkické jazyky, jako např. západní kipčacké dialekty, čagatajština a stará ujurština, dále perština a další jazyky.

Kublajchán, císař a Velký chán, původem z Mongolska, zřejmě nejspíš používal východní turkičtinu (střední mongolštinu) zapsanou staroturkickou abecedou založenou na syrské aramejštině. Později se začalo používat tzv. kvadrátní písmo, odvozené z tibetského písma. Při komunikaci s Velikým chánem Marco Polo téměř jistě dokázal mluvit a psát mongolsky.

¹ Vzhledem k tomu, že Mongolové byli v té době nazýváni jako Tatarové, je těžké určit, co vlastně „tatarský jazyk“ u Marka označoval.

Marco Polo zpravidla odkazoval na čínská místní jména v perském jazyce, takže je velmi pravděpodobné, že hovořil persky a dokázal přečíst arabské písmo. Kromě toho perština byla *lingua franca* používaná v celém regionu v té době i u Kublajchánova dvora.

Marco Polo často zmiňuje jazyky, kterými mluví lidé v oblastech, které navštívil. Uvedu několik ukázek z rukopisů cestopisu Marka Pola. Ve svém přehledu budu vycházet především z nejstarší, tedy franko-italské verze v edici (Polo 2018), případně i dalších verzí.

První zmínku o Markově znalosti asijských jazyků najdeme v Pipinově latinském překladu ze 14. století, kde editor doplňuje původní text takto (*tučně* je doplněný text):

„A když se tento vyslanec **dozvěděl, že jsou tam dva zmínění Latinové**² a viděl **tyto dva bratry**, pana Mikuláše a pana Matouše, **kterí se již zcela naučili tatarský jazyk**, byl tím velmi ohromen a měl nesmírnou radost...“
[*Ibique prefatos reperiens uiros, qui iam plene fuerant in lingua tartarica eruditi, supra modum letatus est quod viros latinos nunquam alios viderat, quos tamen videre plurimum affectabat.*]⁴

² Jako Latinové nebo Latinci byli ve středověku označováni mezi Byzantinci obyvatelé italských středověkých států, zejména v dobách zostřených vztahů Konstantinopole s námořními republikami, a hlavně při a po Čtvrté křížové výpravě (1202–1204), kdy bylo zřízeno tzv. Latinské císařství, plně ovládané italskými státy, na troskách Byzantské říše. Též obecné označení pro západní Evropany, kteří vyznávali latinský římský obřad jako odlišný od řeckého obřadu Byzantské říše.

³ Tj. mongolský.

⁴ Polo 1902, 8, český překlad srv. Polo 1989, 20.

V 6. kapitole, která popisuje, jak se Velký chán vyptával obou bratrů na křesťanské záležitosti, najdeme další zmínku o jejich znalosti „tatarštiny“, kterou již zachycuje i franko-italská verze: „*A oba bratři, pan Mikuláš a pan Matouš podali krok za krokem úplný a pravdivý popis, mluvili dobře a moudře jako moudří mužové, jimiž byli, kteří dobře znali jazyk Tatarů, totiž tatarštinu.*“ [Et messere Nicolau e meser Mafeu lui distrent toute la verité de chascun por soi bie⟨n⟩ et ordreemant et sajemant come sajes homes qu'il estoient ke bien savoient la lengue de Tartarç et la tartaresce].⁵

Marco Polo (či spíše vypravěč jeho cestopisu) dále zmiňuje konkrétní znalost asijských jazyků u Marka Pola v 15. kapitole (Jak Velký chán poslal Marka jako svého vyslance. [Comant le Grant Kaan envoie March pour sez messages]). Text, doplněný z dalších rukopisů, zejména latinské verze ze 14. století a benátské verze, datované 1445 (Biblioteca Civica, Padova) zní v překladu takto: „...**zatímco pobýval u dvora Velikého chána, tento mladík, totiž Marco, syn pana Mikuláše, velmi vybraného ducha, si osvojil pozoruhodnou znalost zvyků Tatarů, jejich jazyků a písem ... Pravím vám zcela pravdivě, že neuběhlo mnoho času od jeho příjezdu na dvůr Velikého chána a znal několik jazyků a čtyři další v různých písmech, takže dokázal číst a psát v jakémkoli z těchto jazyků velmi dobře...**“

Ve 20. kapitole, věnované Turkménii, uvádí, že (obyvatelé) mluví barbarským jazykem, **lišícím se od ostatních.**

V následující kapitole, která je věnována Velké Arménii, latinská verze z 15. století, objevená v Toledu v roce 1932 (tzv. rkp Z), doplňuje: „**A má svůj vlastní jazyk a cizí řeč, společnou, avšak odlišnou od všech ostatních provincií.**“

⁵ Polo 2018, 38.

Podobným způsobem Marco zmiňuje jazyky na řadě dalších míst. Například u lokality (u Marka provincie) Iškášim⁶ zmiňuje: „...a má svůj vlastní jazyk.“⁷ Podobně u Badachšanu uvádí: „...a mají svůj vlastní jazyk.“⁸ O něco dále uvádí: „...deset dní cesty na jih od Badachšanu je provincie zvaná Pašaj,⁹ a (obyvatelé) mají svůj vlastní jazyk.“¹⁰ Rovněž tak obyvatelé Kašmíru „mají svůj vlastní jazyk.“¹¹ Podobně ve Váchánu v dnešním severozápadním Afghánistánu a přilehlých oblastech Tádžikistánu „mají svůj vlastní jazyk.“¹² Takto Marco uvádí existenci místních jazyků u řady dalších území. Nemluví o čínštině, s kterou se zřejmě setkal pouze okrajově, jestli vůbec.

Marco Polo uváděl, že navštívil stovky kostelů a viděl tisíce křesťanů na východě, kteří vyznávali syrské křesťanství („nestoriánství“). Ti používali aramejský (syrský) překlad Bible zvaný *Pešitta*. Marco se tedy pravděpodobně naučil mluvit syrsko-aramejsky a dokázal také číst v tomto jazyce. Mimo jiné projížděl i Tun-chuangem (敦煌, též 墩煌 *Dūnhuáng*, tehdejší 沙州 *Shāzhōu*, dosl. „Písečný kraj“), kde bylo živé nestoriánství, a napsal rovněž „...**obyvatelé provincie** jsou všichni modláři, i když je pravda, že jsou zde nějací Turci, **kteří se přidržují náboženství**“¹³ nestoriánských křesťanů, a ... mají svůj vlastní

⁶ Iškášim (persky/darí *Eškāšēm*) je město na severovýchodě dnešního Afghánistánu v provincii Badachšán.

⁷ Vlastní jazyk má dodnes (iškášimský jazyk, *škošmī zavuk* či *ranīzavuk*, persky *eškāšmī*).

⁸ V Badachšanu se i dnes používá vedle darí (perštiny) a paštštiny i několik místních jazyků.

⁹ Pašaj (*Paxāi*) je historická oblast ve východním Afghánistánu a částečně i v severozápadním Pákistánu.

¹⁰ Dodnes používají vedle paštštiny vlastní jazyk, pašajštinu (persky *zabān Paxāyi*).

¹¹ Jedním z hlavních jazyků v Kašmíru je dodnes kašmírština (*kāšur*, *kōšur*).

¹² Dodnes mluví vlastním íránským jazykem, váchánštinou (*waxī*, *žik zik*), příbuznou tádžičtině.

¹³ Doplněno z rkp. Z.

jazyk.¹⁴ Jeskyně v Mo-kau (莫高窟 *Mògāo Kū*) u Tun-chuangu, kde byly nalezeny i nestoriánské svitky, byly v době Markovy návštěvy snad ještě funkční (opuštěny byly až po roce 1372), i když tzv. Knihovna („Library Cave“), kde bylo nalezeno množství rukopisů, byla údajně zapečetěna již kolem roku 1000.¹⁵

Literatura

Polo, Marco. 1902. *Marka Pavlova z Benátek Milion. Dle jediného rukopisu spolu s příslušným základem latinským*. Vydal Dr. Justin V. Prášek. V Praze: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.

Polo, Marco. 1989. *Milión neboli O zvycích a poměrech ve východních krajích*. Přeložil Václav Bahník. Praha: Odeon.

Polo, Marco. 2018. *Le Devisement dou monde*. 1 Testo, secondo la lezione del codice fr. 1116 della Bibliothèque Nationale de France a cura di Mario Eusebi, 2 Glossario a cura di Eugenio Burgio. Venezia: Edizioni Ca' Foscari (Filologie medievali e moderne 16. Serie occidentale 13).

¹⁴ Tím zmíněným jazykem mohla být tangutština, která se v oblasti používala ještě po pádu Tangutské říše (též Západní Sia 西夏 *Xī Xià* 1038–1227), až do začátku 16. století, případně ujgurština nebo u nestoriánů syrská aramejšтина.

¹⁵ O studiu tunchuangských rukopisů viz např. zde: https://en.wikipedia.org/wiki/Dunhuang_manuscripts.